

Hız. Peygamber'in (sas) Şirk ile Mücadelesi

﴿قُلْ إِنْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
لَا شَرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ أَبْغَى رَبًّا
وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ
أُخْرَى ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾

— ❦ ❦ ❦ —

“De ki: Şüphesiz benim namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Bana sadece bu emrolundu ve ben müslümanların ilkiyim. De ki: Allah her şeyin Rabbi iken ben ondan başka Rab mı arayacağım? Herkesin kazanacağı yalnız kendisine aittir. Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez. Sonunda dönüşünüz Rabbinizedir. Ve O, ayrılığa düştüğünüz gerçeği size haber verecektir.”

(En'âm, 6/162-164)

HİRA

- ❦ Müşahhas tanrılar ne demektir?
- ❦ Mücerred tanrılar ne demektir?
- ❦ Put deyince neler anlaşılmalıdır? Puta tapma sadece milâdî 6. asrın bir sapması mıdır?
- ❦ İnsanın hevâ ve heveslerini rab edinmesi nasıl anlaşılmalıdır?
- ❦ Şirk konusuna Kur'ân'ın çokça yer vermesinin ve Efendimiz'in (sas) bu mesele hakkında oldukça hassas olmasının hikmetleri nelerdir?

Hz. Peygamber (sas) kendinden önceki diğer elçiler gibi bir ömür muhataplarına: **“Allah’tan başka ilah yoktur deyin ve kurtulun!”** deyip onları her türlü şirkten arındırarak *el-Ahad* ve *el-Vahid* olan Allah’ın birliğine/tevhide davet etmiştir. O’nun (sas) bütün mücadelesi şirkin izalesi ve tevhidin hayata hakim kılınması üzerinedir. Bir önceki derste gördüğümüz gibi Allah’a ait olan alanları sahte tanrılara, putlara ya da şahıslara paylaştırıp şirke kapı açanları, tevhide ulaştırmak için ciddi bir gayret ortaya koymuştur.

Geçen dersimizde Efendimiz’in (sas) ilk muhataplarının yaygın bir hastalığı olan putçuluğa değinmiş, Kur’ân’ın bazen açık isim vererek^[1] bazen de isim vermeden halkın yaygın olan bu dini yapısına karşı vermiş olduğu mücadeleyi görmüştük. O gün var olan o mücadelenin yeni başlamadığını ta ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem’in çocuklarına ulaşacak kadar zamanının eski olduğunu, Hz. Peygamber (sas) döneminde de devam ettiğini, bugün de aynı sapmaların farklı şekillerle var olduğunu, dolayısıyla mücadelenin de kıyamete kadar da süreceğini unutmamız gerekir.

Bu noktada bir put tarifi yapmamız yerinde olacaktır. Put, kişinin Allah’a (cc) ait vasıf ve özellikleri kendisinde var olduğu kuruntusuna kapıldığı veya o özellikleri paylaştığı maddi-manevi her şeydir. Hâl böyle olunca put sadece önünde tazim edilen bir takım nesnelere olmakla sınırlı değil, insanı Allah’tan koparan, isyana sürükleyen, kulluk bilincini zedeleyen her türlü sapmanın adıdır. Dolayısıyla put denilen şeyler; insan, çeşitli hayvanlar veya bunların figürleri, kuş, ağaç, taş veya maden gibi görünen müşahhas/somut varlıklardan oluştuğu gibi herhangi maddi bir şekle dayanmayan mücerred/soyut varlıklardan da oluşabilir.

Bu hususu biraz daha açacak olursak mesela; ilk günden bu tarafa insanlar, bazen Allah (cc) yanında meleklerle, cinlere hatta şeytanlar gibi manevi varlıklara tapmışlardır. Yine insanlar Hristiyanlıkta olduğu gibi teslis

[1] Necm, 53/19-23; Nüh 71/23.

inancını benimseyip Allah yanında Meryem validemize ve Hz. İsa'ya Allah'a ait bazı vasıfları vermiş, onları ilah mesabesinde görerek şirke düşmüşlerdir.^[2] Yahudiler ise Ezra dedikleri, Kur'an'ın ise Uzeyr dediği kendilerine gönderilen elçiye ilahlık vasıfları yükleyerek şirke düşmüşlerdir.^[3] Bazı insanlar ise buzağı, kartal (nesr) veya başka bir hayvana farklı anlamlar yükleyerek şirke kapı açmışlardır. Başkaları ise bu sapmayı güneş, ay, yıldız gibi gök cisimlerinde yapmışlardır. Bir de geçen ders üzerinde durduğumuz gibi insanların elleri ile yapıp farklı mana ve anlamlar yükleyerek *Lât*, *Uzzâ*, *Menât*, *Hübel* ve benzeri isimlerle andıkları nesnelere tanrılık isnat edip putçuluk ile şirke düşmüşlerdir. Kur'an bu müşahhas/somut putların yanı sıra mücerred/soyut putlardan da bahisler açarak bu tarz sapmalara karşı da muhataplarını uyarmaktadır. Mücerred putların/tanrıların neler olduğuna gelince bu konuda da çok şey söylenebilir ancak biz Kur'an'ın en fazla bu konuda değindiği üç tanrıdan bahsedeceğiz. Bunlar şunlardır:

1. Hevâ
2. Dehr
3. Şârî

Kur'an'ın ısrar ve tekrar ile nazarlarımıza verdiği, Efendimiz'in (sas) çok önemli uyarılarla dikkatlerimizi çektiği insanı saptıran bu üç putu biraz olsun tanımaya çalışalım.

1. Hevâ

Sözlükte "istek, heves, meyil, sevme, düşkünlük" gibi anlamlara gelen *hevâ* kelimesi ıstılahta, "nefsin, akıl ve din tarafından yasaklanan kötü arzulara karşı eğilimi" demektir.^[4] Dolayısı ile insanın hevâsına uyması, her an onun yönlendirmesi ile yaşaması, arzu ve tutkularının esiri olması yani farkında olarak ya da olmayarak egosunu ilahlaştırmasıdır. 'Canım böyle istiyor'

[2] "Allah: 'Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara, 'Beni ve anamı, Allah'tan başka iki tanrı bilin' diye sen mi dedin,' buyurduğu zaman o, Hâşâ! Seni tenzih ederim; hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim sen onu şüphesiz bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, hâlbuki ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlilikleri eksiksiz bilen yalnızca sensin." Mâide, 5/116.

[3] "Yahudiler: 'Uzeyr Allah'ın oğludur,' dediler. Hristiyanlar da, 'Mesih Allah'ın oğludur,' dediler. Bu, ağızlarından çıkan (boş) sözleridir. Onlar önceden inkar etmiş olanların sözlerini taklid ediyorlar. Allah kahretsin onları. Nasıl gerçeklerden sapıyorlar?" Tevbe, 9/30.

[4] el-İsfehâni, *el-Müfredat*, s. 849; Mustafa Çağrıncı, "Hevâ", *DİA*, XVII, 274.

diye, canının her istediğini meşru görerek hududullahı riayet etmeden yaşamaktadır. Hâl böyle olunca Kur'ân'ın nâzil olduğu coğrafyada olduğu gibi bugünün dünyasında da hevâ ve hevesini tanrı edinen birçok insan görmek mümkündür. Demek ki insanın şirke düşmesi için ille de cansız nesnelere oluşan adı Lât, Uzzâ, Menât ya da başka bir şey olan bir puta tazim etmesi gerekmiyormuş. Bu hakikati ifade etmek için Kur'ân birçok âyette hevânın nasıl ilahlaştırıldığına dikkat çekmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, hepsi de olumsuz anlamda olmak üzere hevâ kelimesini on âyette tekil, on sekiz âyette çoğul (ehvâ) olarak kullanmaktadır.^[5] Bu âyetlerden iki tanesini işin ehemmiyetini anlamak için dikkatle okuyalım. Rabbimiz buyuruyor ki: **“Hevâsını kendisine ilah olarak edinen o kimseyi görmedin mi? Sen ona vekil, yani koruyucu olabilir misin?”**^[6]

Bir diğer âyette ise Rabbimiz şöyle buyurmaktadır: **“Hevâ ve hevesini kendine ilâh edinen, Allah'ın kendi ilmi dahilinde saptırdığı; kulağını ve kalbini mühürleyip gözüne perde çektiği kimseyi görüyor musun? Şimdi onu Allah'tan başka kim hidayete erdirebilir? Hâlâ düşünmez misiniz?”**^[7] Bazı müfessirlerimize göre bu iki âyetin tasvir ettiği şahıslar, Allah'ın emirlerine karşı isyan içerisinde olan ve canının istediği gibi yaşamaya çalışan, Hâris b. Kays es-Sehmî, Hâris b. Nevfel b. Abdimenaf ya da Ebû Cehil idi.^[8]

Efendimiz (sas) de birçok hadisinde hevânın nasıl insan tarafından ilah edinildiğini beyan etmiş, bu konuda çok açık uyarılarda bulunmuştur.^[9] Mesela, bir hadisinde hevânın nasıl dehşetli bir düşman olduğunu şöyle beyan buyurmuştur: **“Gök Kubbenin altında Allah'tan başka tapılan şeyler arasında hevâdan daha müthiş bir şey yoktur.”**^[10]

İşte insanı felakete götüren ve insanın bizzat içinde bir puta dönüşen böyle bir sapma ile Efendimiz (sas) hep mücadele etmiş, insanın yetersizliğini dile getirmiş, nefsin yok edilmesini değil, terbiye edilerek hevânın ilahlaştırılmamasını söylemiştir.

[5] Muhammed Fuad Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfhehres*, s. 831.

[6] Furkan, 25/43.

[7] Câsiye, 45/23.

[8] Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmü'l-Kur'ân*, XVII, 28; Çetiner, *Fâtihadan Nâsa Esbâb-ı Nüzûl*, II, 670.

[9] Buhârî, “Ahkâm”, 16; Ebû Dâvûd, “Edeb”, 124; Dârimî, *Mukaddime*, I, 103-104.

[10] Âlûsi, *Rûhu'l-Meânî*, XIV, 332-333.

2. Dehr

“Mutlak zaman” anlamına gelen dehr, “Kainatın varlığının başlangıç ve bitişi arasında geçen zaman dilimine” denir.^[11] Dehr’in insanlar tarafından nasıl ilah olarak ittihaz edildiğine Kur’ân açıkça değinir. Rabbimiz buyurur ki: **“Dediler ki: ‘Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdır. Ölürüz ve yaşarız, bizi ancak dehr/zaman helak eder. Aslında bu hususta onların hiçbir bilgisi yoktur. Onlar sadece zanna göre, yersiz tahmin ve kuruntularına göre hüküm veriyorlar.’”**^[12]

Âyette ifade edildiği gibi Kur’ân’ın nâzil olduğu coğrafyada dehre inanan ya da daha doğru bir ifade ile zamana Allah’ın yüklediği anlam ve çizdiği sınırın ötesinde bir mana yükleyen bir kesim vardı. Daha sonraları ise bu düşünce, fikri bir akıma dönüşüp *Dehriyyun* ya da günümüzde materyalizm gibi maddeyi kutsayan ve fiiliyatta tanrısızlık ihtiva eden bir hâle dönüştü. Kur’ân’ın nâzil olduğu dönemlerde özellikle Mekke’de var olan bu anlayışı ne yazık ki her yönü ile bilemiyoruz. Ama bazı tarihi rivayetlerden öğrendiğimize göre, o günün dünyasında var olan dehrilik anlayışı mutlak bir inkardan ziyade, yaşayış planında fiili bir tanrısızlık olarak uygulanırdı. Bu düşünce Allah’ın yarattığı zaman kavramını Allah’tan bağımsız ele alır, zamanı bir özne olarak algılandığı. Böyle olunca da iyi şeyler ortaya çıkınca bunu zamana bağlar tabir caiz ise zamana teşekkür eder, kötü şeyler olunca da zamanı sorumlu tutar ve adeta zamana küfrederdiler. Böyle bir anlayışı düzeltme adına Efendimiz (sas) birçok hadis kitabında yer alan şu beyanı ifade buyurmuşlardır: **“Dehr’e/zamana sövmeyin/kötü söz söylemeyin. Zira Dehr Allah’tır.”**^[13]

Hadisin nasıl bir zeminde söylendiğine baktığımız zaman, hem kastedilen şeyin ne olduğu anlaşılacak hem de bugünün dünyasında bizlere de çok önemli mesajlar verecektir. Câhiliye Arapları başlarına kötü bir iş ve musibet geldikleri anda, bundan zamanı sorumlu tutar ve: **“Ya haybete’ d-dehr/ Kör olası zaman, harab olası zaman.”** derlerdi.^[14] Efendimiz (sas) başa gelen her işin Allah’ın bir takdiri olduğunu ve hiçbir şeyin Allah’tan bağımsız olmadığını,

[11] el-İsfehâni, *el-Müfredat*, s. 319.

[12] Câsiye, 45/ 24.

[13] Buhâri, “Tefsir”, 45; Müslim, “Elfâz”, 1-2; Ebû Dâvûd, “Edep”, 171; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVII, 327.

[14] İbn Kesîr, *Tefsirü’l-Kur’ani’l-Azim*, XIII, 7216.

dolayısı ile zamana söylenen her sözün aslında Allah'a söylenmiş olduğunu ifade etmek için dehri Allah ile özdeşleştirerek kullanmıştır.

Oradan bugünün dünyasına geldiğimizde benzer ifadelerin insanlar tarafından kullanıldığını görmekteyiz. “Zalim felek, kör olası felek, evin yıkılsın felek, kaderin gözü çıksın, kader mahkûmu” ve daha nice sözler hepsi Câhiliye Arabının kullandığı ifadelere benzemekte, böylece zamanı Allah'tan bağımsız bir değer olarak görmenin sonucu ortaya çıkmaktadır. O hâlde Efendimiz'in (sas) uyarısı gereği bu tarz sözlerden uzak durmalı ve zamanı Allah'ın iradesinde olduğunu unutmadan hareket etmelidir.

Câsiye Sûresi'nde geçen: “**Bizi ancak dehr/zaman helak eder.**”^[15] sözünü, kimin söylediği konusunda kaynaklarımızda çok açık beyanlar bulmak zordur. Ama içlerinde Alûsi gibi bazı müfessirlerin bulunduğu bir kısım müfessirimiz, bu sözün sahibi olarak Mekke'nin tanınmış isimlerinden biri olan ve biraz önce hevâ bahsinde de ismini aktardığımız Hâris b. Kays es-Sehmî olduğunu söylerler.^[16] Hâris b. Kays, diğer Mekke eşrafı gibi zengin, soylu ve toplum üzerinde etkili isimlerden biriydi. Mekke'deki sosyal organizasyon içerisinde bu şahsın görevi; *Emval Muhaccere* denen putlara sunulan hediyelere, kurbanlara ve mallara bakmaktır.^[17] Peki, burada bir çelişki yok mu? Hem tanrılara inanmayacaksın, bizi zaman helak eder diyeceksin hem de tanrıların üzerinden geçinecek, buradan rant elde edeceksin. Evet, ciddi bir çelişki vardır. Ancak bu tarz adamlar, hevâlarını ilah edindikleri için en büyük değerleri maddedir. Onların inanmak diye bir dertleri yoktur. Tüm dertleri elde edecekleri kazançlarıdır. Bu menfaat adamları, hayatlarını Allah yokmuş tezi üzerine kurar, yeri geldi mi Allah'a yakınlaşma vesilesi olan putlar üzerinden paralar kazanır ama kendileri fiiliyatta tanrı tanımaz bir hayat düşüncesini taşırlardı.

Bu düşüncede olanların Mekke'de var olması zihinlerimize şöyle bir düşüncüyü de getirebilir. Demek ki müşriklerin hepsi aynı dini inancı taşıyorlardı. Eğer Dehrî düşüncesini taşıyanlar vardıysa başka düşüncelerin de onlar içerisinde olması mümkündür. Elbette bu söz doğrudur. Tüm müşrikleri aynı düzlemde değerlendirmek mümkün değildir. Özelde Mekke'de, genel de ise Hicaz'da müşrikler çok çeşitli din tasavvurlarına sahiptiler. Onlar; melek,

[15] Câsiye, 45/ 24.

[16] Âlûsi, *Rûhu'l-Meâni*, XIV, 234, 235.

[17] Ahmed İbrâhim Şerif, *Mekke ve'l-Medine fi'l-Câhiliye ve Ahdi'r-Resûl*, s. 136.

cin, şeytan, şefaât, vesile ve putların çeşitliliği gibi meselelerde çok farklı uygulama ve inanışları vardı. Burada bunların hepsine değinmemiz mümkün değildir. Ama şu kadarını söyleyelim ki o günün müşrik akıl yapısı üç temel inanç üzerine kuruluydu. Bunlar sırası ile şunlardır:

a. Dehriyyun: Tanrı tanımazlar.

b. Ahiret hayatını inkâr edenler: Mekke ahalisi içerisinde ilk yaratılışı kabul eden ama sonrasında ahiret hayatını inkâr eden bir grupta vardı. Bunlar tüm hayatı sadece dünya ile sınırlı zan eder, çürümüş kemiklerin yeniden nasıl hayat bulacaklarını bir türlü anlamaz, anlamak istemez; söylenenlerden de ikna olmazlardı. Ahiret bilincinden yoksun bir Allah inancı taşır ve ölüm sonrası hayat üzerinde bazen Efendimiz (sas) ile tartışmalara girişirlerdi. Yâsîn Sûresi'nin 78. âyetinden^[18] öğrendiğimize göre eline aldığı çürümüş kemikleri Efendimiz'e getirip: "*Bunlar mı tekrar dirilecek?*" diye alay eden, Ümeyye b. Halef ya da kardeşi Übey b. Halef'e verilen cevapla anlıyoruz ki^[19] ahiret hayatına inanmayan bir kesim vardı.^[20]

c. Allah'a inanmakla beraber, putlara da inananlar: Bu üçüncü sınıf Mekke ahalisinin en fazla içerisinde buldukları sınıftır. Çoğunluğu Allah'ın varlığını kabul eder, bazı eksikleri olsa da ahiret hayatının olduğuna inanır ama bazı özellikler isnat ettikleri putların kendilerine şefaâtçi olacaklarını iddia ederlerdi.^[21]

3. Şârî

Şârî, "hüküm koyan, helal haram sınırlarını belirleyen" demektir. Elbetteki mutlak manada şârî olan sadece ve sadece Allah'tır.^[22] Bu konuda sınırları zorlayan Allah'ın (cc) ulûhiyetine ait vasıfları ihlal etmiş sayılmaktadır. Ne yazık ki tarih boyunca bu yanlışa kapı açanlar hep olagelmiş, kendilerini hüküm koyma makamında görenler olmuş, onların koydukları hükümleri

[18] "*Kendi yaratılışını unutarak bize karşı misal getirmeye kalkışıyor ve: 'Şu çürümüş kemikleri kim dirilecek?' diyor.*" Yâsîn, 36/78.

[19] "*De ki: Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. Çünkü O, her türlü yaratmayı gayet iyi bilir.*" Yâsîn, 36/79.

[20] İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, XII, 6773, 6775; İbn Hişâm, *Sire*, I, 483-485.

[21] Yûnus 10/18; Zümer 39/3.

[22] "*Hüküm ancak Allah'a aittir. O, kendisinden başka hiçbir şeye tapmamanızı emretmiştir. İşte en doğru din budur. Fakat insanların çoğu bilmezler.*" Yûsuf, 12/40.

Allah'ın hükümleri gibi zannedip gereğini yerine getiren halk kitleleri de eksik olmamıştır. Bu şâri'ler; bazen din adamları, bazen cansız putlar, bazen otorite ve güç sahibi olan liderler veya devlet başkanları olmuştur.

Bunun nasıl olduğuna dair Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok örnek bulunmaktadır. Biz burada özellikle iki örnek üzerinden meseleyi daha iyi anlamaya çalışalım. İlk örneğimiz putların nasıl şâri' olarak edinildiğine dairdir. Burada hemen zihnimize "Cansız putlar nasıl bir şeyleri helal ya da haram kılabilirler ki?" diye gelebilir. Elbette kendilerine bile fayda ve zararları olmayan o cansız varlıklar bazı şeyleri helal ve haram kılmıyorlardı, kılmazlardı da ama onlar adına başkaları bunu yapıyorlardı. Nasıl mı? Kur'ân'dan öğreniyoruz: "**Allah bahîra, sâibe, vasîle ve hâm diye bir şeyi meşru kılmamıştır. Fakat hakikati inkara şartlanmış olanlar kendi uydurdukları yalanlarla Allah'a iftira etmektedirler. Çünkü onlar akıllarını kullanmazlar.**"^[23]

Burada âyette dile getirilen; *bahîra, sâibe, vasîle ve hâm*, müşriklerin inançlarında yer alan bazı hayvanlardı. Onlar kendi kuruntuları ile bunları ortaya çıkarmış, helal ve haram kılma gibi bir tehlikeli sonuca işi vardırılmışlardı. Bu dört sınıf hayvanın ne olduğunu birer cümle ile izaha çalışalım:

Bahîra: Câhiliye Arapları arka arkaya beş kez doğuran ve beşinci doğumu dişi olan deveye *bahîra* derlerdi. Böyle olan bir deve putlar adına salıverilir, tanınsın diye de kulağı ortasından ikiye ayrılır, ne sütünden ne de etinden istifade edilirdi. Ayrıca hiçbir işe de sürülmez, bir nevi kutsallık atfedilirdi.

Sâibe: Bir iş ya da adak sonucu yine putlar adına salıverilen develere denilirdi. Mesela, Câhiliye Arapları "Eğer şu işim istediğim gibi olursa bir deve adayacağım." der, o işi gerçekleştiği zaman da bir deve seçer ve onu putlar adına salıverirdi. O deve de kutsallık kazanır, dokunulmaz olur, ne sütünden ne etinden yararlanılır ve ne de herhangi bir iş için kullanılırdı.

Vasîle: Eğer bir koyun ya da deve, bir batında ikiz doğurursa ve bu ikizlerden biri erkek, diğeri dişi olursa bunlar da kutsal sayılır ve *vasîle* diye isimlendirildi.

Hâm: Bir erkek deve, on batın doğuracak kadar dişi deveyi döllese yani onları gebe bırakırsa ona da *hâm* denerek kutsallık atfedilirdi.^[24]

[23] Mâide, 5/103.

[24] Kurtubi, *el-Câmiu li, Ahkâmi'l-Kur'ân*, VI, 456-459; İbn Habib, *el-Munammak*, s. 328.

İşte bu yaygın ve sapkın dini düşüncüyü Kur’ân yasaklıyor, böyle bir işin Allah’a iftira olduğunu söylüyor ve bunun Allah’a ait bir alanın ihlal edilmesi gibi büyük bir cürüm olduğunu ifade ederek bir daha uygulama imkanı vermiyordu. Böyle bir düşüncüyü taşıyan her müşrik aslında kendine şârî/hüküm ve kanun koyucusu olarak o putları ittihaz etmiş oluyordu. Kur’ân da bunu hedef alarak: “Hayır mutlak şârî Allah’tır; helal ve haram kılma yetkisi sadece O’nun otoritesindedir.” demiş oluyordu.

Bu âyetin bugünün dünyasına bakan yüzü nedir? Yaşadığımız bu hayatta, *bahîra, sâibe, vasîle ve hâm* gibi nitelendirilen deve ve koyunlar var mı? Elbette ki yok ama onlarda var olan üç temel sapma, ne yazık ki bugünün dünyasında de vardır. Zaten Kur’ân’ın savaşı da isimlerle değil, o isimlerle ifade edilen zihniyetlerledir. Nedir bu üç temel sapma?

1. Allah’ın kutsal saymadığını kutsal saymak
2. Batıl inanç ve hurafelere kapılar açmak
3. Eşyayı amacı doğrultusunda kullanmayarak ya gereğinden fazla yüceltmek, ya hak ettiğinden daha aşağı indirgemek.

Bunların hepsi Allah’a ait alana müdahaledir ve bunu yapan farkında olarak ya da olmayarak kendisini veya bir başkasını şârî olarak edinmiştir.

İkinci örneğimiz ise insanın şârî olarak edinmesine dairdir. Bu konuda da şu âyeti verebiliriz: **“Yahudiler Allah’ı bırakıp hahamlarını, Hristiyanlar ise rahiplerini ve Meryem oğlu Mesih’i rabler edindiler. Hâlbuki onlara ancak tek ilaha kulluk etmeleri emrolunmuştu. Çünkü Allah’tan başka ilah yoktur. O (cc) bunların koştukları her türlü isnaddan elbette ki münezzehtir.”**^[25]

Bu âyette Rabbimiz, çok açık bir beyan ile Ehl-i Kitap dediğimiz Yahudi ve Hristiyanların kendi din adamlarını rabbler edindiklerini söylüyor. Peki, bunlar din adamlarına tapıyorlar mıydı ki Kur’ân onların rabbler edindiklerini belirtiyordu. Rabb olması için sadece tapması mı gerekiyor? Elbette ki hayır. Bu âyetin kaynaklarımızda geçen bir hatırası, mesajın daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

O gün için hâlen Müslüman olmamış, Tay kabilesinden cömertliği ile dilere destan olan Hatem-i Tay’in oğlu, Adiy b. Hatem boynunda gümüşten bir

[25] Tevbe, 9/31.

haç olduğu hâlde Medine'ye gelir. Efendimiz Mescid-i Nebevî'de, bu âyeti okumaktadır. Adiy b. Hatem âyeti duyar duymaz sarsılır ve hemen Efendimiz'e der ki: "Ya Muhammed! Kur'ân, biz Hristiyanların rahiplerini ve Hz. Îsâ'yı Rab olarak edindiğimizi söylüyor. Ama biz onlara tapmıyoruz ki? Öyleyse neden Kur'ân bize böyle bir isnatta bulunuyor?" Allah Resûlü bize durup saatlerce üzerinde düşünmemiz gereken, hayatlarımızı yeniden bu âyetin gölgesinde gözden geçirmemiz gereken bir söz söylüyor, diyor ki: **"Siz rahiplerinizin helal kıldığını helal, haram kıldığını ise haram kabul etmiyor musun? İşte Allah'tan başka kime bu yetkiyi verirseniz o sizin rabbinizdir."**[26]

İşte şârîlik, yani kanun koyma yetkisi bu kadar önemlidir ve insanın bu alanda çok dikkatli olması gerekmektedir. Yoksa bilerek ya da bilmeyerek, Allah'ın ulûhiyeti ve rububiyeti ile doğrudan alakalı olan bu alan/yetki, başkalarına paylaştırılabilir, böylece insanı şirk düşürecek yanlışlıklar ortaya çıkabilir ve iman bu virüslerle zedelenebilir.

Demek ki Efendimiz (sas), nâzil olan âyetler doğrultusunda son vahyin ilk muhatapları olan o günün insanını müşahhas tanrılar konusunda uyardığı gibi, böyle mücerred tanrılar konusunda da uyarır ve onların şahsında bize de çok önemli mesajlar iletir. Efendimiz'in (sas) bu sapmalarla mücadele ederken açık bir şekilde Kur'ân'da var olan âyetleri kullandığı gibi mücerred tanrılarının ittihaz edilmesinin baş sebebi olarak gördüğü uzak Allah tasavvurunu, yakın bir Allah tasavvuruna kavuşturma gayreti verdiğini de görmekteyiz. Allah'ın en güzel isimleri anlamına gelen Esmâ-i Hüsnâ üzerinden böyle bir mücadele sürdürülmüştür. O'nun (cc) her ismi güzeldir ve önemlidir ama özellikle vahyin iniş sürecinde varolan yaygın dini yapı ile mücadele ederken Kur'ân'ın öne çıkardığı üç isim bizim için çok önemlidir. Bunlar; *Rabb*, *Allah* ve *Rahman*'dir.

Efendimiz'in (sas) şirk ile olan mücadelesini anlayabilmek için kısaca bu üç önemli isme değinmemizde fayda vardır.

[26] Taberî, *Câmiu'l-Beyan an Tevili'l-Kur'ân*, VI, 146-149.

Rabb

Kur'ân'ın tamamında Rabb ismi tam 974 kez geçmektedir.^[27] Bu yüce isme bu düzeyde bir vurgunun yapılması boşuna değildir. İnsanlık neyi en fazla ihmal etmişse ve edecekse Kur'ân onu gündeme taşımış ve ihmal edilen o alanı yeniden tesis etmenin yollarını aramıştır. İşte tevhidin üç önemli basamağından biri olan *Rububiyette Tevhid* ancak bu ismin doğru bir biçimde anlaşılması ile mümkündür. Bunun için de Kur'ân için başında bu ismi böyle bir düzeyde gündeme getirerek ilk muhatapların zihin dünyalarında ve hayatlarında *Rububiyette Tevhid*'in her boyutu ile inşâ edilmesini sağlamıştır. Kur'ân, muhataplarının zihin dünyalarına ve tabii ki hayatlarına tevhid bilincini üç basamakta yerleştirmek istemektedir.

1. Basamak: *Rububiyette Tevhid*
2. Basamak: *Ulûhiyette Tevhid*
3. Basamak: *Ubudiyette Tevhid*

Bu üç basamağın Kur'ân'ın nüzûl sürecinde yukarıdaki sıralama gözetilerek yapıldığına şahit oluruz. Çünkü *Rububiyette Tevhid* eğer Allah'ın istediği düzeyde bir bilinç ile oluşturulmaz ise asla ulûhiyette bir tevhid sağlanamayacak, bu olmayınca da ubudiyet yani ibadet sahasında da bir tevhid oluşamayacaktır. İşin başı *Rububiyette Tevhid* olduğu için Kur'ân nüzûl sürecinde bu bilinci oluşturacak, en önemli isim olan Rabb ismine bu düzeyde bir yer ayırmış, ilk nâzil olan Alak Sûresi'nde iki kez bu isme vurgu yapmış, tedvinde ilk sırada yer olan Fatıha Sûresi'nde yine bu ismi öne almış, son iki sûre olan Felak ve Nas sûrelerinde bu yüce ismi anarak adeta kapanışı bile bu isim ile yapmıştır.

İşin başında Rububiyetteki tevhid, Kur'ân'a inanan ve İslâmî daveti kabul edenlerle diğerlerini tamamen birbirinden ayırıyordu. Efendimiz (sas) Mekke'de söz söylemeye başladığı zaman, Mekke putlarla donatılmış, her evde şahsi putlar olduğu gibi bir tevhid mâbedi olan Kâbe içerisinde bile 360 put vardı. 360 put, çok çeşitli düşünce ve dinlerin figür ve temsillerinden oluşuyordu. Meryem ve İsâ portreleri gibi Hristiyan inancını taşıyan ikonlar ve resimler olduğu gibi Yemen, Şam ve Sâsânîlere ait kutsal figürler de vardı.^[28] Bu yönü ile Mekkeliler aslında din alanında oldukça çoğulcu ve mü-

[27] Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfreh*, s. 350-367.

[28] Çelikkol, *İslâm Öncesi Mekke*, s. 150, 151.

samahalı bir yapıya sahiptiler. Peki, bu noktada şöyle bir soru sorsak: “Din alanından bu kadar çoğulcu ve hoşgörülü olan Mekke, neden aynı hoşgörüyü Efendimiz’in (sas) getirdiği dine karşı göstermedi? Neden bu davetin sesini kısımaya çalıştı?” Nedeni belli değil mi? Çünkü Hz. Muhammed’in (sas) dile getirdiği din, O’nun insanlara anlatmaya çalıştığı Allah, hayata müdahil oluyordu. Yani Rabb’tı. Onlar ise Rabblığı kendi aralarında taksim etmişlerdi. Eğer Muhammed’in getirdiği dinin rububiyet alanı olmasaydı, inanın Mekke ahalisi başta ekabir takımı olmak üzere, hiçbiri karşı çıkmaz onu da bir zenginlik olarak görür, “Şimdiye kadar Kabe’de 360 put vardı, bir tane de -hâşâ- Muhammed’in tanrısının figürü olsun, 361 olsun ne olur ki?” derlerdi. Ama Muhammed’in inandığı Allah, Rabbü’l-Alemin olan el-Hak’tı. Hak gelince tüm batıl şeyler yok olurdu, yok olmaya mahkûmdu. Bunun için onlar davete karşı çıktılar, bunun için onlar *La ilahe illallah* sözünü söylemekten çekindiler. Yoksa bugünün dünyasında olduğu gibi Rububiyet temelinden yoksun bir din anlayışı o günün insanın dilinde olsaydı en iyi Müslüman başta Ebû Cehil, Velid b. Muğîre, Ümeyye b. Halef ve diğerleri olurdu.

Bu gerçeklikten dolayı Rabb ismini çok iyi anlamak, kavramak ve hayatı Allah’ın rububiyetine uygun bir şekilde tanzim etmek gerekiyor.

Allah

Lafz-ı celal olan *Allah*, Kur’ân içerisinde en fazla kullanılan bir isimdir. Kur’ân bu yüce ismi tam 2697 kez kullanır.^[29] Bu kullanımın fazlalığını ilk nâzil olan Kur’ân âyetlerinde de görürüz. Rabb ismi gibi çokça kullanılan Allah lafz-ı celali de tevhid bilincinin istenilen düzeyde inşâ edilmesi amacı taşımaktadır. Rabb ismi nasıl *Rububiyyette Tevhid*’i inşâ etmeyi amaçlıyorsa Allah ism-i şerîfi de *Ulûhiyyette Tevhid*’i inşâ etmeyi amaçlamaktaydı.

Nüzûl sürecini dikkate aldığımızda Allah lafz-ı celalinin geçtiği tüm âyetlerde böyle bir çaba hemen kendini göstermektedir. Özellikle *Ulûhiyyette Tevhid*’in bir gereği olarak kutsiyet atfedilen putların yaratma kudretinde olmadığı, hak ve hakikatin kaynaklığı konusunda herhangi bir etkilerinin olmayacağını,^[30] rızık verenin mutlak adresinin neresi olduğunu,^[31] yapılan

[29] Abdülbaki, *el-Mu’cemü’l-Müfrehes*, s. 49-93.

[30] Yûnus 10/34,35.

[31] Ankebût, 29/17; Rum 30/40.

dualara ancak kimin icabet etme kudretinde bulunabileceğini^[32] ve daha nice meseleyi hep *Uluhiyette Tevhid*'i istenilen bir düzeyde inşâ etme amacı ile anlatır. Kur'ân bu mesajları ile muhataplarının zihin dünyalarında var olan tüm yanlış algıları düzeltir ve doğru bir tevhid bilincinin oluşması için gerekli her sözü en etkin bir şekilde söyler. Bunu Allah lafz-ı celalini andığı âyetlerde yaptığı gibi diğer tüm esmâ-i ilahiyeleri zikrettiği âyetlerde de yapar.

Rahman

Her hayırlı işin anahtarı olan Bismele'nin isimlerinden biri olan Rahman ismi Kur'ân içerisinde Bismeleler hariç tam 57 kere geçmektedir.^[33] Kur'ân'ın bu kullanımlarının büyük bir kısmının ise ilk nâzil olan âyetler içerisinde olduğunu görmekteyiz. Hatta Hz. Osman mushafının üzerinden konuşursak iki kullanımın dışındaki^[34] tüm Rahman isimleri Mekki sûrelerde geçmektedir. İlk 6 yılda nâzil olan âyetler içerisinde ise Rahman ismi 46 kez geçmektedir. Kur'ân içerisinde geçen 57 Rahman isminin sadece ikisi Medine döneminde inen âyetler içerisinde yer aldığına göre, geri kalan 9 Rahman ismi de yine Mekki sûreler içerisinde ama ilk 6 yıldan sonra nâzil olan âyetler içerisinde.^[35]

İlahî kelamın bu yüce isme nüzûl sürecinin hemen başlarında bu düzeyde vurgu yapmasında ve diğer birçok isme rağmen bu ismi öncellemeninde tabii ki bazı hikmetleri vardı. Eğer Kur'ân yüzlerce isim içerisinde bu isme böyle bir yer ayırmışsa bunun nedenleri üzerinde durmamız gerekmektedir. Öncelikle şunu söyleyelim ki Bismele ve Fatıha sûresi ile gündeme giren Rahman ismine vahyin ilk muhatapları olan Mekke ahalisi oldukça sert bir tepki gösterdiler. Onların bu yüce isme nasıl karşı olduklarını hicretin 6. yılında Hudeybiye'de yapılan anlaşma sırasında Mekke tarafının sözcüsü olan Süheyl b. Amr'ın itirazında görebiliyoruz. Efendimiz (sas) anlaşmanın kâatibi olan Hz. Ali'ye: **“Yaz Ali! Bismillahirrahmanirrahim”** deyince Süheyl hemen itiraz etmiş: *“Biz Rahman nedir bilmeyiz. Bizim bildiğimiz bir şeyleri yaz. Bismikallahümme yaz!”* demişti. Efendimiz de (sas) söylenen cümlede şirke dair bir iz bulunmadığı için Süheyl'in dediğini kabul etmiş ve böyle yazdırmıştı.^[36]

[32] Ra'd 13/14; Fâtır 35/14.

[33] Abdülbaki, *el-Mu'cemü'l-Müfreh*, s.376-377.

[34] Bakara 2/163; Haşır 59/22.

[35] Ra'd 13/30; İsrâ 17/110; Tâhâ 20/90,108,109; Müлк 67/3,19,20,29.

[36] Buhârî, “Şurut”, 15; ed-Dimaşki, *Subul el-Huda ve'r-Reşad fi Sireti Hayri'l-İbad*, V, s.87.

Gerek bu olaydan, gerek Kur'ân içerisinde müşriklerin bu yüce isme karşı takındıkları tavrı gösteren âyetten^[37] anladığımız kadarı ile onlar, Allah'ın ulûhiyetinin bir işareti olarak muhataplara sunulan bu isme karşıydılar. Peki, neden bu zihniyet aslında kulların tamamen lehlerinde olan o sınırsız rahmet ve merhametinin bir işareti olan böyle bir isme karşı çıkmışlardır? Bu çok önemli bir sorudur ve İslâm tarihi boyunca bu soru birçok İslâm aliminin ilgisini çekmiş ve çok farklı yorumlar ortaya koymuşlardır. Bu yorumların hepsine burada değinemeyeceğiz ama merak edenler tefsirlerde özellikle Furkan Sûresi'nin 60. âyetinin geçtiği yerlere bakabilirler. Ancak burada çeşitli kaynaklarda detayları ile belirtilen bu karşı çıkışın nelerden kaynaklandığına dair üç temel sebebe dikkat çekebiliriz:

1. Mekke ahalisi Rahman ismine yabancıydılar. Bu yabancılık, el-Munzirî gibi bir kısım alimin belirttiği üzere kelimenin Arapça asıllı olmadığı iddiasından kaynaklanıyordu. Her ne kadar el-Munzirî ilk dönemlere ait bazı şiirlere dayanarak Rahman kelimesinin aslının İbranice olduğunu iddia etse de birçok alim bu görüşe karşı çıkmış ve kelimenin Arapça asıllı olduğunu ispat etmişlerdir. O hâlde Mekkelilerin bu isme yabancı olduklarını söylerken neyi kastetmiş oluyoruz? Yabancılıktan kastımız bu ismi Allah'a izafeten kullanmamalarıdır. Mekkeliler Rahman ismini biliyor, anlamını anlıyor ama bu ismi Yemenlilerin iki ilahından biri sanıyorlardı. Yemenlilerin ilahları için kullandıkları bu ismin Efendimiz (sas) tarafından Allah için kullanılmasına ise karşı çıkıyorlardı.

2. Uzak bir Allah tasavvurundan dolayı bu isme karşıydılar. Müşrik zihinler hayata müdahil bir Allah istemiyorlardı. Onların Allah inançları, erişilmez ve uzak bir ilah tasavvuruna dayanıyordu. Böyle olunca da araçlar devreye giriyor, onları Allah'a yakınlaştırma vesileleri kabul ediyorlardı. Bu düşünceden dolayı sınırsız bir rahmet ve merhametin kaynağı olduğunun bir ifadesi olan Rahman ismine karşı çıkıyorlardı. Rahmeti her yeri kuşatan bir yaratıcıyı kabul etmek, hayata müdahil bir Allah'ı kabul etmek anlamına geliyordu. Bu ise onların temel inançlarını yerle bir ediyor, araçların hepsinin devre dışı kalmasına neden oluyordu. Bundan dolayı Mekke, Rahman ismine karşı çıkıyor ve bu ismi bir türlü Allah'a izafeten kullanmıyorlardı.

[37] Furkan, 25/60.

3. Efendimiz'in (sas) risâletine karşı çıkışlarını bu isim üzerinden yapıyorlardı. Hayata müdahil olmasını istemedikleri bir Allah inancına sahip olan Mekkelilere hayatın her alanında tevhidi dillendiren bir peygamber gelince onlar, bu peygamberin mesajlarını O'nun söylemi ile vurmaya çalışıyorlardı. İsrâ Sûresi'nin 110. âyetinde değinildiği gibi Efendimiz'in (sas) Allah'a izafeten Rahman ismini kullanmasını yadırgadılar ve: *"Muhammed bizi tek bir tanrıya çağırıyor, kendisi ise iki tanrıya dua ediyor."* demeye başladılar.^[38] Aslında onların bu itirazlarının hiçbir temeli olmadıklarını kendileri de biliyordu. Çünkü o güne kadar nâzil olan âyetlerde geçtiği üzere Kur'ân onlarca ismi Allah'a izafeten kullanmıştı. Bu isimlerin varlığı tanrıların çeşitliliği anlamına gelmiyordu. Zaten onların da başka hiçbir isme itiraz etmeyip sadece Rahman ismine itiraz etmeleri aslında kendi çelişkilerini gösteriyordu. Onlar bu isim ile Efendimiz'in getirdiği mesajlara karşı çıkıyor, O'nu yalanlamaya ve O'nun Allah inancının sağlam olmadığı gibi temelsiz iddiaları dile getiriyorlardı.

İşte bu üç temel noktadan dolayı Mekke, Rahman ismine karşı çıkıyor ve bu ismin Allah'a izafe edilmesini istemiyorlardı. Onların bu istekleri ise Kur'ân'ın ısrarla bu ismi gündeme getirmesi ile geri çevriliyordu. Özellikle Mekke döneminde bu ismin çokça dile getirilmesi vahyin ilk muhataplarının zihin dünyalarında yer etmiş olan yanlış Allah tasavvurunu düzeltme amacı taşıyordu.

[38] Çetiner, *Fatiha'dan Nâs'a Esbâb-ı Nüzûl*, I, 579, 580..

DÂRÜ'L-ERKAM

- ❖ İnsanlığın şirke kapı açmasının ve Allah'tan başka şeylere ilahlık yakıştırmasının altında yatan sebepler için neler söylersiniz?
- ❖ Hz. Peygamber (sas) neden hevânın rabb edinilmesini en tehlikeli sapma olarak görmüştür?
- ❖ Hz. Peygamber'in (sas) dehre/zamana sövülmesini yasaklamasının hikmetleri nelerdir?
- ❖ Nesnelerin veya insanların şârî olarak edinilmesi konusu nasıl anlaşılmalıdır?
- ❖ Doğru bir Allah tasavvuru oluşturmada Esmâ-i Hüsnâ'nın yeri nedir? Müşriklerin bazı isimlere karşı çıkmasının sebepleri nelerdir?

SUFFA

- ❁ Şirk konusunda Kur'an'ın ve Efendimiz'in (sas) beyanlarını iyice anla ki bu konuda gerekli hassasiyeti gösteresin ve her türlü sapmaya karşı teyakkuz hâlinde olasan.
- ❁ 'Canım böyle istiyor' diye, canının her istediğini meşru görerek hududullahı riayet etmeden yaşamının haddi aşmak olduğunu unutmama ki kaymayasın, yanlış yollara sapmayasın.
- ❁ Allah'ın kutsal saymadığını kutsal saymak, batıl inanç ve hurafelere kapılar açmak ve eşyayı amacı doğrultusunda kullanmayarak ya gereğinden fazla yüceltmek, ya hak ettiğinden daha aşağı indirgemek gibi sapmalara karşı duyarlı ol ki tevhidi hayatında hakim kılasın.
- ❁ Gerçek manada tevhidin hakim olabilmesi için rububiyette, ulûhiyette ve ubudiyette gereken bilinci hayatında tesis et ki Rabbin katında muvahhidlerden sayılasın.
- ❁ Esmâ-i Hüsnâ'nın değer ve kıymetini kavrayıp seni Allah'a yaklaştıracak en önemli vesilelerden biri olarak gör ki en güzel isimlerin gölgesinde, razı olunacak bir hayata kavuşasın.